

Diarienummer
5.2.17-15780/2021

Vägledning för god praxis gällande djurskydd och standardrutiner vid slakterier som slaktar grisar

Utarbetad av Sveriges lantbruksuniversitet och offentliggjord av Jordbruksverket enligt artikel 13.4 i rådets förordning (EG) nr 1099/2009

Arbetsgrupp

Johan Olsson, leg veterinär, Bos Taurus Veterinary Consultants AB (på uppdrag av Sveriges lantbruksuniversitet)

Johan Lindsjö, leg veterinär, Sverige lantbruksuniversitet

Lotta Berg, leg veterinär, professor, Sveriges lantbruksuniversitet

Referensgrupp

Mattias Gårdlund, Länsstyrelsen

Hanna Heyl, Jordbruksverket

Anna Larsson, HKScan Sweden AB

Anna Lindgren, Livsmedelsverket

Niklas Lindström, Sörby slakteri & styck

Helén Löfblad, Länsstyrelsen

Theres Strand, Svenska Köttföretagen

Dessa vägledningar är utarbetade för att stödja slakteribranschen och riktar sig till djurskyddsansvariga och andra personer som ansvarar för framtagande av standardrutiner för djurskydd vid slakt.

Jordbruksverket är ansvarigt för dokumentets innehåll samt för att dokumentet hålls uppdaterat.

Observera att detta dokument inte utgör standardrutiner. Detta dokument med vägledningar är tänkt att utgöra ett underlag och inspiration till företagets framtagande av egna standardrutiner på de områden som krävs. Det är fullt tillåtet att kopiera de textavsnitt man vill från riktlinjerna eller bilagorna, men standardrutinerna måste vara anpassade till det egna företagets verksamhet, vad gäller allt från djurkategorier och uppstallningstyp till fixeringsutrustning och bedövningsmetod.

För vägledningar till kontrollmyndigheter rörande djurskyddsbedömningar vid slakt hänvisas till de dokument som tagits fram för ändamålet av Jordbruksverket.

Vad är vägledningar för god praxis?

Vägledningar för god praxis är värdefulla instrument, till hjälp för företagarna att uppfylla vissa krav i Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning samt de svenska kompletterande djurskyddsreglerna, till exempel gällande utveckling och tillämpning av standardrutiner.

Utarbetandet av vägledningar för god praxis som gäller rutiner och övervakningsförfaranden vid avlivning av djur är viktigt för att företagare ska få lämplig vägledning om djurskydd. Utarbetandet av sådana vägledningar förutsätter vetenskaplig kunskap, praktisk erfarenhet och kompromisser mellan olika aspekter.

Djur får endast slaktas efter bedövning i enlighet med de metoder och de särskilda krav som finns i förordning (EG) nr 1099/2009, samt i förekommande fall strängare svenska krav. Avsaknad av medvetande och känsel ska bibehållas till dess att djuret är dött. I detta dokument finns stöd och hjälp för företagaren vad gäller vid vilka aspekter företagaren behöver fästa särskild betydelse och hur kraven kan uppfyllas.

I förordning (EG) nr 1099/2009 anges att företagarna ska fastställa och tillämpa sådana standardrutiner som garanterar att avlivning och därmed sammanhängande verksamhet utförs på ett sådant vis att djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet. Vid tillämpningen får slakteriföretagaren använda

vägledningarna för god praxis som information och underlag för framtagande av standardrutiner. Det är dock inte något krav.

Vem får utarbeta vägledningar för god praxis?

Medlemsstaterna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 främja utarbetandet av och information om vägledningar för god praxis för att underlätta genomförandet av förordning (EG) nr 1099/2009. När sådana vägledningar för god praxis skrivs, ska dessa utvecklas av företagarnas organisationer vilka också ska sköta informationen om vägledningarna. Detta innebär att det i första hand är branschorganisationerna som ska ta fram vägledningarna. Kravet har funnits sedan 2013.

Om företagarnas organisationer underlåter att lägga fram vägledningar för god praxis, får istället den behöriga myndigheten (Jordbruksverket) utarbeta och offentliggöra egna vägledningar för god praxis. Så har nu skett i och med detta dokument. I sitt arbete med framtagandet av vägledningar för god praxis får myndigheten ta hjälp av de instanser man finner lämpliga, t.ex. forskare, fristående experter, branschföreträdare, etc.

Jordbruksverket ska sedan översända alla vägledningar för god praxis till Europakommissionen. Kommissionen ska upprätta och föra ett registersystem över dessa vägledningar och göra detta tillgängligt för medlemsstaterna. Detta innebär alltså att både den behöriga myndigheten och slakteriföretag i Sverige, så väl som andra länder, kan se de svenska vägledningarna (även om dessa bara publiceras på svenska).

Vad är best practice - bästa praxis?

Bästa praxis är ett sätt för företagen att genomföra sin verksamhet (från djurens ankomst till slakteri till dess de konstaterats döda) på ett sätt som ofta går utöver lagstiftningens minimikrav och som motsvarar en hög praktiskt genomförbar djurvälståndsnivå.

I beaktandesatserna till förordning (EG) nr 1099/2009 anges att var och en som är inblandad i avlivning av djur bör vidta nödvändiga åtgärder för att undvika smärta och minimera plåga och lidande hos djuren under slakt och avlivning med hänsyn till bästa praxis på området. Även den som använder tillåtna metoder, men utan att nyttja senaste möjliga tekniken och kunskapen, kan genom vårdslöshet (eller med avsikt) orsaka djuren smärta, plåga eller lidande, som kunde ha undvikits.

Det är därför viktigt (och bästa praxis) att

- kontinuerligt förbättra djurvälståndet,
- söka bästa praxis och planera för att följa bästa praxis i förfarandena med de levande djuren, och

- beskriva det som ska göras med djuren i standardrutinerna.

Vad är standardrutiner?

Standardrutiner är en uppsättning skriftliga anvisningar som syftar till att en särskild funktion eller standard utförs enhetligt och i enlighet med lagstiftningen, i detta fall rörande djurskydd på ett enskilt slakteri.

Vad ska standardrutinerna omfatta?

Företagarna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 planera avlivning av djur och därmed sammanhängande verksamhet i förväg och utföra dessa i enlighet med företagets egna standardrutiner. Standardrutiner är ett verktyg för att förebygga lidande.

Med begreppet ”därmed sammanhängande verksamhet” menas verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas.

Detta betyder att all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten, till dess att de är konstaterat döda, ska beskrivas i standardrutiner.

Den djurskyddsansvariges ansvarsområden och mandat ska vara fastställda och tydligt beskrivna i företagets standardrutiner. Övergripande ansvarsfördelning gällande de övriga personalkategorierna bör också tydligt framgå. Standardrutinerna utformas som instruktioner till den berörda personalen.

Vem är skyldig att upprätta standardrutiner och genomföra arbetet i enlighet med dessa?

Alla anläggningar som faller inom tillämpningsområdet för Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004¹ ska upprätta standardrutiner. Detta betyder att den som är ansvarig för en godkänd anläggning (ett slakteri) är skyldig att upprätta och genomföra arbetet i enlighet med skriftliga standardrutiner. I praktiken är det vanligt att framtagandet av standardrutiner görs av, eller i nära samarbete med, företagets djurskyddsansvariga.

Vem ska ha tillgång till standardrutinerna?

Standardrutinerna ska finnas lätt tillgängliga på slakteriet så att personalen kan ta del av dem. För att personalen ska kunna ta del av dem (och använda sig av dem), behöver de vara skrivna på ett språk som personalen kan förstå. Finns det personal som inte kan läsa svenska, så ska standardrutinerna finnas skrivna även på det språk som personalen behärskar. Standardrutiner får gärna innehålla illustrationer

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004 av den 29 april 2004 om fastställande av särskilda hygienregler för livsmedel av animaliskt ursprung.

som underlättar förståelsen. Standardrutinerna ska, oavsett personalens språkkunskaper, alltid finnas tillgängliga även på svenska.

Företagaren ska på begäran göra sina standardrutiner tillgängliga för den behöriga myndigheten. Den behöriga myndigheten kan i detta fall både vara representerad av Livsmedelsverket och av länsstyrelsen.

Vad säger lagstiftningen om hur djur ska hanteras på slakterier?

I djurskyddslagens portalparagraf står det att djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. När djur förs till slakt och när de slaktas ska de skonas från onödigt obehag och lidande. Djuren ska också vara bedövade när avlivningen sker genom att blodet tappas av.

Andra åtgärder vid slakten får inte vidtas innan djuret är dött.

Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet.

Det står också att slakteriföretagarna särskilt ska vidta nödvändiga åtgärder för att se till att djuren:

- a) garanteras fysiskt välbefinnande och skydd, särskilt genom att hållas rena, ges tillfredsställande temperaturförhållanden och skyddas från att falla eller halka,
- b) skyddas från skada,
- c) hanteras och inhyses på så sätt att hänsyn tas till deras normala beteende,
- d) inte visar några tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas, eller uppvisar annat onormalt beteende,
- e) inte hålls utan foder eller vatten under längre perioder,
- f) inte utsätts för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas.

Vägledning till företagaren vid framtagandet av standardrutiner

Standardrutinerna ska omfatta all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten till dess att de är konstaterat döda.

Vägledningen är uppdelad i följande moment (som följer djurflödet). Avlivningen sker i slaktsammanhang genom avblodning. Detta innebär att ett djur som tagits till slakteri aldrig kan vara att betrakta som dött om det inte är fullständigt avblodat

och hjärtat har stannat. Innan avblodning påbörjas ska djuret vara bedövat. Det finns i Sverige inga undantag för slakt utan bedövning.

1. Generellt
2. Ankomst
3. Drivning
4. Uppstallning och skötsel
5. Fixering
6. Bedövning
7. Avblodning
8. Oförutsedda händelser och haveri

Tillämplig lagstiftning

Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning

Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97

Djurskyddslagen (2018:1192)

Djurskyddsförordningen (2019:66)

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:8) om slakt och annan avlivning av djur (saknr L22)

Vidare läsning

Yttrande. Yttrande i frågan om hur man i samband med slakt genomför kontroller av att djuret är dött. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2017.2.2-17

Yttrande. Definition av ”utan dröjsmål” vid uppstallning av djur på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.18-3253/15

Yttrande. Yttrande om dubbelbedövning vid slakt. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2019.2.6-42

Skrivelse. Ställningstagande om tolkning - om kompetensbevis transport kan bedömas som likvärdigt kompetensbevis slakt och avlivning i samband med uppstallning på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.17-4483/17

Standardrutiner. Övervakning av bedövningseffekt hos nötkreatur efter användning av penetrerande bultpistol. **EUWelNet, SCAW.** Tillgänglig från kontaktpunkt slakts hemsida.

Skrift. Vatten till husdjur. **Jordbruksverket, SJV, Jordbruksinformation 13, 1999.** Tillgänglig från <https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/vatten-till-husdjur.html> (besökt 2020-11-04)

Final report. Preparation of best practices on the protection of animals at the time of killing. **European Commission.** 2017.

Yttrande. Scientific Opinion on monitoring procedures at slaughterhouses for bovines. **EFSA Panel on Animal Health and Welfare.** 2013

Information. Djurskyddsansvariga i Europeiska unionen. **Europeiska kommissionen.** 2012.

Vägledning. Vägledning för kontrollmyndigheter m.fl. Djurskyddskontroll på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-298/11

Föreskriftsdokumentation. Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur (SJVFS 2007:77, Saknr L22). **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-6384/07

Utbildningsmaterial. Djurvelfärd i samband med slakt och annan avlivning. **DISA.** <http://disa.slu.se/sv/> (besökt 20-12-04)

Terrestrial Animal Health Code. Chapter 7.5. Slaughter of Animals. **World Organization for Animal Health (OIE).** 2019.

Kontaktpunkt slakts hemsida innehåller även ytterligare information och referensmaterial: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellt-centrum-for-djurvalfard/kontaktpunkter/kontaktpunkt-slakt/> (besökt 2020-11-04)

Relevanta hänvisningar till lagstiftningens krav eller referensmaterial framgår i den vänstra kolumnen. I högra kolumnen återfinns lagstiftningens krav, ”god praxis” eller tips kring bästa praxis.

Det som står i *kursiverad text* under ”god praxis” utgör tolkningar av vad företagaren bör fastställa i sina standardrutiner för att leva upp till lagstiftningens krav.

I *kursiverad text* presenteras och tydliggörs även råd för att ytterligare förbättra djurvelfärden (*bästa praxis*) som är utöver lagstiftningens krav.

1.	GENERELLT
Art. 17 i förordning (EG) nr 1099/2009 Information. Europeiska kommissionen. 2012.	Djurskyddsansvarig finns om slakteriet slaktar 1000 eller fler däggdjursenheter per år. Företagaren utser en djurskyddsansvarig för varje slakteri som bistår honom/henne med att se till att bestämmelserna efterlevs. Den djurskyddsansvarige: - bistår företagaren och ser till att bestämmelserna i förordning (EG) nr 1099/2009 efterlevs - är direkt underställd företagaren och rapporterar om djurskyddsfrågor direkt till denne - har befogenheter att kräva att slakteripersonalen vidtar korrigerande åtgärder - har ett kompetensbevis som ska gälla för all slakteriverksamhet - för ett register över de åtgärder som vidtagits för att förbättra djurskyddet och bevarar detta register i åtminstone ett år, registret är på begäran tillgängligt för kontrollmyndigheterna. Den djurskyddsansvariges ansvarsområden är fastställda i standardrutinerna och berörd personal är fullständigt informerad om detta. God praxis: <i>Den djurskyddsansvarige fungerar som slakteriets kontaktperson gentemot de behöriga myndigheterna, ger riktlinjer till den personal som arbetar på slaktlinjen och kontrollerar att riktlinjerna följs i praktiken. Den djurskyddsansvarige har huvudsakligen en operativ djurskyddsroll, men är samtidigt den som är bäst lämpad att ge den som driver slakteriet råd om investeringar som är nödvändiga för renovering, ombyggnation, ny utrustning och förändrade rutiner.</i> <i>Det krävs också att de djurskyddsansvariga utarbetar standardrutiner för det slakteri som de är ansvariga för. De ska se till att dessa standardrutiner följs, och dokumentera alla åtgärder som vidtas. Den djurskyddsansvarige ska ha tillräckliga befogenheter och tillräcklig teknisk kompetens, samt ingående kunskaper om de relevanta reglerna, för att kunna ge vägledning till personalen på slaktlinjen.</i> Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska följande omräkningstal för "däggdjursenheter" användas: - Gris med levande vikt över 100kg: 0,20 djurenheter - Övriga grisar: 0,15 djurenheter - Spädgrisar med levande vikt under 15kg: 0,05 djurenheter Bästa praxis: <i>Även för slakterier som slaktar mindre än 1000 däggdjursenheter per år finns det ett värde i att ha en utpekad djurskyddsansvarig med de ovan nämnda uppgifterna och befogenheterna. Lägg märke till att det i juridisk mening alltid finns en de facto-ansvarig för djurskyddet. Det är normalt den som ansvarar för driften (ägare, förmannen, platschefen, etc.).</i>
Art. 7 I förordning (EG) nr 1099/2009	Avlivning av djur och <i>därmed sammanhängande verksamhet</i> utförs endast av personer som har lämplig kompetensnivå. Endast personer som innehar kompetensbevis utför följande verksamheter:

	a) Hantering och vård av djur före fixering. b) Fixering av djur för bedövning eller avlivning. c) Bedövning av djur. d) Bedömning av om bedövningen varit effektiv. e) Länkning eller annan upphängning av levande djur. f) Avblodning av levande djur. God praxis: <i>"Därmed sammanhängande verksamhet" definieras som verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas. Detta betyder i realiteten att endast personer med kompetensbevis befattar sig med djuren från avlastning till dess att djuret är konstaterat dött.</i> <i>Kompetensbevis utfärdas av Jordbruksverket. För mer information om detta hänvisas till Jordbruksverket.</i> <i>I standardrutinerna bör ingå företagets plan för utbildning av befintlig personal och introduktion av ny personal.</i> <i>Alla som hanterar levande djur på slakteri ska ha kompetensbevis (och naturligtvis den reella kompetens som krävs för olika uppgifter), men slakteriet bör exempelvis ha som rutin att gå igenom standardrutiner vid varje nyanställning, hålla en årlig genomgång för hela personalstyrkan, samt förnyad genomgång av standardrutinerna vid varje förändring.</i>
SJVs skrivelse Dnr 5.2.17-4483/17 Art. 6 och art. 17 i förordning (EG) nr 1/2005	Jordbruksverket har tagit ställning i frågan om kompetensbevis för transport kan bedömas likvärdigt kompetensbevis för slakt och avlivning i samband med uppställning på slakteri. - Jordbruksverket bedömer att kvalifikationer för kompetensbevis i transportförordningen kan bedömas likvärdigt med den kompetens och de kvalifikationer som krävs för verksamhet som omfattas av artikel 7.2.a. - hantering och vård av djur före fixering - i (EG) nr 1099/2009. Detta betyder att transportören i sådant fall kan vara ansvarig för avlastning och uppställning av djur. - Kompetensbevis för transport bedöms inte likvärdigt kompetensbevis för slakt i något av de steg som följer efter hantering och vård av djur före fixering (dvs. Art 7.2.b-g. (EG) nr 1099/2009). Villkor för transportörens uppställning av djur - uppställningen sker på företagets ansvar - företaget har ansvar för att transportören har kompetens för att utföra uppställningen - förutsättningar finns för transportören att utföra uppställningen enligt regelverket - transportörens uppställning av djur beskrivs i företagets standardrutiner - transportören har tillgång till standardrutinerna (tydliga instruktioner på ett språk / i en form som transportören förstår måste finnas)

2.	ANKOMST
	<i>Vid ankomst sker, förutom bedömning av djur och verifiering av goda förhållanden för ankomst i stallet, även drivning. För vad som gäller själva drivningen (förflyttning av djur från punkt A till B), se även avsnitt 3. DRIVNING nedan.</i>
Final report, European Commission, 2017	<i>I sin rapport om Bästa praxis rörande djurskydd på slakteri, skriver Europakommissionen följande:</i> <i>De största problemen när djur lastas av från transporten beror på försök att påskynda processen, en dålig utformning av avlastningsområden, eller på personalens beteenden, attityder och bristande färdigheter.</i> <i>Avlastningsfasen är avgörande för djurens välfärd. Det här är en god tidpunkt att inspektera och bedöma djurens omedelbara behov (är de halta, sjuka eller svaga, är de smutsiga?). Det är också en bra tidpunkt att bedöma om de kan slaktas.</i> <i>Du bör överväga hur lång tid det tar att lossa djuren. Djur ska inte vänta för länge innan de lossas. Du kan minimera väntetiden genom att planera leveranser genom avtal med leverantörer och transportörer.</i> <i>Varje sändning av djur bör inspekteras av djurskyddsansvarig (eller den person som rapporterar direkt till denne, eller annan behörig person i små slakterier) för att bedöma deras välfärd och vidta lämpliga åtgärder för att förhindra att sjuka eller skadade djur lider. Sjuka eller skadade djur som lider av svår smärta eller har stora, djupa sår, omfattande blödning eller ett allvarligt stort allmäntillstånd avlivs omedelbart.</i>
Utbildningsmaterial, DISA	<i>Grisar är särskilt känsliga för stress, framför allt till följd av överhettning.</i> <i>Tamgrisar har svårt att reglera sin kroppstemperatur, särskilt vid trängsel på små ytor under varma dagar.</i> <i>Dödligheten hos grisar under transport ökar vid varm väderlek (vilket kan motverkas genom bra ventilation och att djuren ges tillräckligt med utrymme).</i> <i>Grisar som blir för varma kan kollapsa i ett livshotande stresstillstånd.</i> <i>Det är viktigt att vid ankomst vara medveten om grisars stresskänslighet och vidta åtgärder för att vid behov kyla djur med exempelvis svalt vatten eller avliva djur som är i chock.</i> <i>Grisar uppställas vanligen i gruppbox. Fullvuxna galtar och enstaka sugor behöver stallas upp individuellt.</i>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för mottagandet av djuren har kompetensbevis för detta. <i>Kommentar: se avsnitt "1. Generellt" ovan för under vilka förutsättningar transportören kan ansvara för ankomsten.</i>

Bilaga III 2.4 i förordning (EG) nr 1099/2009	Sjukboxar för djur som behöver särskild vård förbereds och hålls redo för omedelbar användning innan djuren ankommer.
Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 7 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djuren skyddas från att falla eller halka vid ankomsten och skyddas från skada. De hanteras och inhyses på ett sådant sätt att hänsyn tas till deras normala beteende och så att de inte uppvisar tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas. Djuren utsätts inte för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas. Utrustningen för avlastning är försedd med halsäkert underlag. God praxis: <i>I standardrutinerna bör det framgå hur avlastningsutrustningen och drivgångar ska inspekteras med avseende på risk för fall och halka och vilka åtgärder som ska vidtas ifall det finns en ökad risk. I drivgångarna ska inga skarpa föremål sticka ut. Det ska inte finnas mellanrum i inredningen mellan ex. boxdörrar där djur kan fastna med ben eller annat. Halsäkert underlag kan exempelvis ordnas med strömaterial (spån eller liknande). Det handlar som vanligt om att förebygga att djur halkar eller skadas på annat vis, samt att de kan utföra sitt normala beteende.</i>
Art. 15 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga III i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga III punkt 1.4 i förordning (EG) nr 1099/2009 SJVs vägledning för kontrollmyndigheter Dnr 31-298/11	Den djurskyddsansvarige (eller den som rapporterar direkt till denne) bedömer systematiskt vid ankomst varje djuromgång i syfte att göra de rätta prioriteringarna, bl.a. genom att avgöra vilka djur som har särskilda välfärdsbehov och vilka åtgärder som i så fall ska vidtas. Djuren lastas av så snabbt som möjligt efter ankomst och slaktas därefter utan onödigt dröjsmål. Grisar som inte förs till slaktplatsen direkt vid ankomst stallas upp. God praxis: <i>Goda förutsättningar för att bedöma djuren måste finnas. Det vill säga att den som har detta uppdrag ska ha tillgång till en lämplig plats/plattform och lämplig ljussättning varifrån samtliga ankommande djur kan bedömas. Åtgärder som kan behöva vidtas är exempelvis omedelbar avlivning (se nedan). Företag bör naturligtvis också uppmåna chaufförer att rapportera ev. djurskyddsavvikelser som uppmärksammas.</i> <i>Högräktiga eller nyförlösta suggor (14 dagar innan beräknad förlossning, resp. 1 vecka efter förlossning) ska ges förtur till slakt. Om det inte är möjligt att ge förtur till slakt, så ska nyförlöst djur och dess avkomma ges extra omvårdnad som säkerställer välfärden.</i> Tillförsäkra att alla djuren åtföljs av information i livsmedelskedjan, så kallad djurägarförsäkrans. Denna djurägarförsäkrans har bäring på livsmedelssäkerhet och har information som kan vara väsentlig för prioriteringarna kring välfärdsbehov för djuren. Om djur saknar tillförlitlig djurägarförsäkrans kan de som följd inte ingå i livsmedelskedjan och behöver i sådant fall avlivas för destruktions.
SJVs yttrande Dnr 5.2.18-3253/15	God praxis: <i>Avlastning av djur efter ankomst och efterföljande slakt ska ske "utan otillbörlig/orättfärdig/obefogad fördröjning". Detta betyder att det inte är</i>

	godtagbart att medvetet (uppsåtligen) vänta med att lasta av djuren/vänta med slakt och inte heller godtagbart att avlastningen/slakten fördröjs på grund av ett medvetet oaksamt/vårdslöst beteende (ett medvetet risktagande), som t.ex. avsaknad av eller bristfälliga rutiner hos slakteriet.
3 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 1.11 i förordning (EG) nr 1099/2009 SJVs vägledning för kontrollmyndigheter Dnr 31-298/11	Djur som skadats under transporten eller vid ankomsten avlivas omedelbart. Detta gäller även djur som visar sjukdomstecken samt svaga eller icke avvanda djur. Kravet på omedelbar avlivning får frångås i högst två timmar under förutsättning att: 1) ett för ändamålet avsett särskilt utrymme finns 2) den officiella veterinären vid slakteriet gör bedömningen att uppställningen inte medför lidande för djuret. Djur som inte kan gå avlivas där de ligger. God praxis: <i>Ibland är möjligt att ringa till den officiella veterinären, så att vederbörande snabbt kan komma till avlastningen och göra nödvändiga bedömningar. Men det kan hända att den officiella veterinären inte är på plats och inte kan komma till platsen vid avlastningen från fordonet. I sådant fall finns heller inte möjligheten att frångå kravet på omedelbar avlivning. Gör detta tydligt i standardrutinerna.</i> <i>Företagaren kan fastställa vilka skador och sjukdomstecken som ska leda till att djuret omedelbart avlivas. Bedömningen av om ett djur lider vilar här på företagaren. Det kan vara till hjälp att i standardrutinerna även fastställa vilka lindriga skador/sjukdomar som företagaren anser inte är ett lidande, eller riskerar leda till ett lidande. Djur som inte kan förflytta sig ska avlivas på platsen där de befinner sig.</i> <i>Sannolikheten att det kommer in icke avvanda grisar till slakteriet är mycket liten i Sverige.</i> <i>Om det finns anledning att misstänka att djuren vanvårdats i ursprungsbesättningen eller att lantbrukaren eller transportören brutit mot djurskyddslagstiftningen är det lämpligt att anmäla detta till länsstyrelsen. Den officiella veterinären på slakteriet bör också meddelas. Det ligger inte i slakteriets intresse att låta systemfel hos lantbrukare/transportör fortgå.</i> <u>Exempel på skador/sjukdomar som innebär lidande för djuret:</u> - Avsaknad av delar av lemmar. - Synliga frakturer. - Synbart halta grisar. - Balansproblem. - Avsliten hud och sårskador som inte är lindriga. - Sjukliga förändringar, t.ex. förändrade klövar, tumörer/svullnader, etc., som leder till lidande. - Grisar som inte reser sig, eller synbart försvagade djur. - Starkt avmagrade/utmärglade djur. - Ögonskador och allvarigare åkommor i ögonlock. - Livmoderframfall, ändtarmsframfall. - Kraftiga svansskador som inte är avläkta. - Grisar med bräck större än 20 cm och där sårskador ses - Suggor med allvarliga bogsår. <u>Exempel på lindriga tillstånd som i normalfallet inte borde innebära ett lidande som kräver omedelbar avlivning:</u>

	- Mindre svullnader under huden om maximalt 5cm diameter som inte förefaller påverka djurets beteende eller gång. - Lindriga sårskador utan blödning, mindre än 1 cm djup och mindre än 5cm diameter. <i>I tveksamma fall – avliva hellre!</i>
4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	När det finns djur i lokalerna finns lätt flyttbar utrustning som kan användas för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur åtkomlig i anslutning till stallutrymmen. God praxis: <i>Ange i standardrutinerna var bedövnings- och avlivningsutrustningen (ex. bultpistol och kniv) finns, vilken ammunitionstyp som ska användas, hur skottet ska placeras, samt vilka parametrar som ska bedömas för att säkerställa att djuret är bedövat och avlivat (se avsnitten BEDÖVNING och AVBLODNING).</i>
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § och 7kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Reservutrustning som finns åtkomlig i anslutning till stallutrymmena underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontroll och underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. God praxis: <i>I standardrutinerna ska framgå:</i> - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digitalt).</i> <i>Att daglig besiktning och regelbundet underhåll har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender.</i> Bästa praxis: <i>Glöm inte att rent praktiskt funktionstesta vapnen genom provskjutning!</i>
3 kap 3 §, allmänna råd till 3 kap 3 §, SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djuren hanteras lugnt vid uppställning. Etablerade djurgrupper bör hållas samman och inte blandas under uppställning.
3.	DRIVNING
Final report, European Commission, 2017	<i>I sin rapport om Bästa praxis rörande djurskydd på slakteri, skriver Europakommissionen följande:</i> <i>Effektiv, sympatisk hantering av djur och som undviker onödigt buller är viktigt. Du ska hantera djur med lugn, tålamod, självförtroende och vaksamhet. Om möjligt bör du hålla djuret med resten av gruppen och separera dem bara för fixering. Personal bör vara klädda i mörka kläder när de flyttar djuren.</i> <i>Innan du försöker flytta djuret bör du alltid fråga dig själv: "Är djuret</i>

	<i>i stånd att bära sin egen vikt på alla fyra fötter? Kan det röra sig utan smärta och gå utan hjälp?”</i> <i>Skadade djur kanske inte kan röra sig lätt eller utan smärta. Sådana djur ska du inte försöka flytta. Bedöva och avliva dem där de är så snabbt som möjligt.</i> <i>Djur som kan gå obehindrat, kan uppmuntras att gå om du kommer in i deras flyktzon: ett cirkulärt område kring djuret. Om du går in i djurets flyktzon flyttar det sig bort från dig. Djuret går dit du vill att det ska gå om du kommer in i flyktzonen vid rätt punkt och på rätt avstånd från djuret. Du bör göra långsamma men avsiktliga rörelser.</i> <i>Flyktzonen varierar också från djur till djur. Det beror på hur mycket vana djuret har vid att vara med människor.</i> <i>Balanspunkten är den punkt där djuret inte rör sig. Det är vanligtvis vid djurets skuldra. Djuret kommer att gå framåt om du står bakom balanspunkten. Det går bakåt om du står framför balanspunkten.</i> <i>Personal kan uppmuntra djur i en drivgång att gå framåt genom att gå snabbt i motsatt riktning och sedan avlägsna sig från drivgången för att själv gå tillbaka till utgångspunkten innan ny drivning påbörjas.</i>
Final report, European Commission, 2017	<i>I sin rapport om Bästa praxis rörande djurskydd på slakteri, skriver Europakommissionen ytterligare följande:</i> <i>Grisar är sociala djur. De tenderar att ha en relativt stabil struktur i gruppen. Att ta bort eller lägga till en individ i en befintlig grupp kan leda till strider inom gruppen. Grisar har mycket bra hörsel. De håller kontakten med varandra genom grymtningar och skrik.</i> <i>Grisar gillar inte att skyndas eller drivas framåt. Grisar är känsliga för höga temperaturer eftersom de inte kan svettas.</i> <i>Grisar har inte bra syn, men är väldigt nyfikna och utforskar sin miljö med trynet och munnen. De kan orsaka skador på lösa föremål och inventarier. De kommer att fly om möjligheten presenterar sig.</i> <i>Grisar gillar upplysta områden. De ogillar: mörker och skuggor; reflektioner; rörliga föremål; starka drag; höga ljud; plötsliga rörelser; att vara isolerade och inträngda, hala golv. Alla grisar uppträder inte på samma sätt. Det betyder att du kan behöva driva eller hantera dem olika.</i> <i>- Suggor/galtar kan vara aggressiva.</i> <i>- Suggor rör sig långsamt; de kan vara aggressiva om de exempelvis brunstar.</i> <i>Vissa kategorier av djur kräver specifika tillvägagångssätt. Suggor bör flyttas i små grupper, från 3 till 4 individer. Vuxna galtar flyttas bättre individuellt.</i> <i>Grisarna rör sig lättare om de kan gå sida vid sida. Du kan flytta dem till en drivgång där de kan gå sida vid sida. Att flytta grisar underlättas genom att se till att vägen framåt är öppen och fri från hinder. Väl utformade uppsamlingsfällor, gångar och hanteringsgrindar underlättar drivningen. De ger också säkrare arbetsförhållanden för personalen.</i> <i>På grund av naturlig nyfikenhet kommer grisar att flytta in i ett nytt område när en grind öppnas. Du kan uppmuntra deras rörelse genom att ha ett upplyst område framåt utan synligt stopp / ingen återvändsgränd.</i>

	För att underlätta rörelse kan du använda flaggor, plastpaddlar eller skullror. Du kan använda drivskiva för att försiktigt leda, vrida eller stoppa grisar. Välj en drivskiva av lämplig storlek: stor för suggor och galtar, medium eller liten för mindre grisar.
Utbildningsmaterial, DISA	God praxis: När man har studerat drivning av grisar har man konstaterat två grundläggande viktiga principer; grisens starka flockinstinkt innebär att de i okända situationer behöver stöd och trygghet från andra grisar samt att man har sett att en ensam gris ogärna tar täten för gruppen. Det naturliga för grisar är alltså att möta potentiella faror i samlad trupp. I praktiken innebär detta att man bör förflytta grisar gruppvis och, inte minst, att flera grisar, gärna 4-5, ska kunna gå bredvid varandra i täten. Det underlättar ytterligare om gruppen är etablerad, d.v.s. att djuren känner varandra. I vissa slakterisystem drivs grisar fram på led, t.ex. till bedövningen, i gångar med endast en fil. I sådana system utnyttjar man inte djurens naturliga instinkter och beteenden och det visar sig tydligt genom hård pådrivning, hög ljudnivå och uppstressade djur. Grisar ska som sagt om möjligt förflyttas i grupp men en avgörande viktig faktor är också storleken på gruppen som drivs. På slakteri är möjligheten för personalen att röra sig längs drivgångarna ofta begränsad. Vid drivning av grisar går personalen ofta bakom djuren i drivgången. Det innebär att man har svårt att påverka andra grisar än de som går längst bak. Det resulterar ofta i att de sista djuren drivs på, trots att de inte har fri väg. Det är inte meningen att de sista djuren ska "knuffa" gruppen framåt. Djurvänlig drivning är omöjlig om gruppen är för stor. I svensk lagstiftning rekommenderas en gruppstorlek på max 10 grisar vid drivning, vilket är ett bra riktmått.
SJVs vägledning för kontrollmyndigheter Dnr 31-298/11	Jordbruksverkets vägledning till officiella veterinärer anger att den officiella veterinärens kontroll av drivning bör omfatta nedanstående punkter. Det kan därför vara en fördel för företaget att ta hänsyn till dessa punkter i sina standardrutiner. De kan också tjäna som inspiration till vad den djurskyddsansvarige kan kontrollera i företagets systematiska djurskyddsarbete. - drivning sker utan slag, användning av regelmässiga skrik eller andra höga skarpa ljud. - paddlar och drivskiva används inte på ett otillåtet sätt, till exempel resulterande i att djuret utsätts för lidande. - elektrisk pådrivare endast används i undantagsfall och bara på vuxna grisar. Användning på övriga djurkategorier är inte tillåten. Se mer under separat avsnitt om elektriska pådrivare nedan. - om elektrisk pådrivare används får endast enstaka impulser av högst en sekunds varaktighet ges, att de endast ges på bakdelsmuskulaturen och att djuren som får impulsen har fri väg framåt. - stiften på elektriska pådrivare är avrundade. - huden på grisar är fri från märken av elektrisk pådrivare (konstateras efter slakt). - slaktkroppen är fri från blödningar och andra skador (exempelvis blödningar i muskulatur/underhud) uppkomna från otillåten drivning.
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som driver djuren har kompetensbevis för detta. Kommentar: se avsnitt "1. Generellt" ovan för under vilka förutsättningar transportören kan ansvara för drivningen.

3 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Allmänna råd till 4 kap 8 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djuren hanteras lugnt. Djuren ska tydligt kunna uppfatta drivvägen och utsätts inte för vägval. Om hjälpmedel måste användas vid drivning får dessa endast användas för att styra djuren. God praxis: <i>Om mycket fysisk pådrivning behövs, visar det att det finns problem med utformningen av drivgången/bedövningsboxen i området, som behöver avhjälpas för att förbättra djurvälståndet. Det kan också tyda på bristande förmåga hos personalen, bristfälliga instruktioner eller ett för högt tempo i slakten. I företagets systematiska arbete för att kontinuerligt förbättra djurvälståndet, ska ett sådant problem naturligtvis upptäckas och åtgärdas. Den djurskyddsansvarige ska föra ett register över de åtgärder som vidtagits för att förbättra djurskyddet.</i> God praxis: <i>Vid avbrott i slakten (fikaraster, lunch, etc.), lämnas inga djur i drivgångar och uppsamlingsfällor. Djur bör endast vistas i drivgångarna medan slakt pågår.</i>
Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djuren skyddas från att falla eller halka. De hanteras på ett sådant sätt att hänsyn tas till deras normala beteende och de utsätts inte för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande (och om detta kan undvikas). God praxis: <i>I standardrutinerna bör framgå hur avlastningsutrustningen och drivgångar ska inspekteras med avseende på risk för halka eller fall och vilka åtgärder som ska vidtas ifall risker föreligger.</i>
Bilaga III 1.9 i förordning (EG) nr 1099/2009 SJVs vägledning för kontrollmyndigheter Dnr 31-298/11	Användning av redskap som ger elektriska stötar undviks i så stor utsträckning som möjligt och används endast på fullvuxna grisar som vägrar att förflytta sig och endast om djuret har fri väg framåt. Stötarna varar inte längre än 1 sekund, de kommer med tillräckligt långa intervaller och används endast på djurets bakdelsmuskulatur. Stötarna upprepas inte om djuret inte reagerar på dem. God praxis: <i>Enligt Jordbruksverkets vägledning till kontrollmyndigheter anses grisar normalt som vuxna från och med de är 9 månader. Djurens ålder framgår exempelvis i den dokumentation som kommer med djuren från företagaren. Slaktgrisar ska normalt inte betraktas som vuxna grisar. Något exakt gränsvärde för elpåfösaranvändning finns inte i lagstiftningen, men Jordbruksverket skriver att om elektrisk pådrivare används på mer än 10% av djuren är detta inte i enlighet med lagstiftningen, och användningen bör i praktiken ligga <u>betydligt lägre</u> än så. I vägledningen anges också att elektrisk pådrivare endast bör användas med stor försiktighet och som sista utväg om andra hjälpmedel inte fungerar.</i> <i>Ange i standardrutinerna hur och i vilka fall företaget anser att personalen får använda elektrisk pådrivare.</i> Bästa praxis: <i>Företaget bör bygga sina drivgångar och boxar på ett sådant sätt, och personalen bör ha så pass mycket tålamod, att man inte alls behöver använda elpåfösare.</i>

Bilaga III 1.8 i förordning (EG) nr 1099/2009	Inga förbjudna metoder för drivning av djur förekommer. Följande är förbjudet: - slå eller sparka - trycka på särskilt känsliga kroppsdelar på ett sätt som kan orsaka smärta eller lidande som skulle kunna undvikas - lyfta eller släpa djur i huvud, öron, ben, eller hantera djur på annat sätt som kan orsaka smärta eller lidande - använda pikar eller spetsiga redskap - vrida, krossa eller bryta svansen på djur eller gripa tag i ett djurs ögon. God praxis: <i>I standardrutinerna anges lämpligen vilka metoder för drivning företaget avser använda. Användning av höga ljud (skrik eller bankande i inredning) ska inte användas som drivningsmetod.</i>
Art 17 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den djurskyddsansvarige för ett register över de åtgärder som vidtagits för att förbättra djurskyddet och bevarar detta register i åtminstone ett år. Registret ska göras tillgängligt för kontrollmyndigheterna på begäran.
4.	UPPSTALLNING OCH SKÖTSEL
Final report, European Commission, 2017	<i>I sin rapport om bästa praxis rörande djurskydd på slakteri, skriver Europakommissionen följande:</i> <i>Alla djur som inte tas direkt till slakt uppställas för att få vila. När djur inte får vila väl blir de stressade eller aggressiva. Som ett resultat, kan de skada varandra. Upphetsade djur är också svårare att flytta till bedövning och kan kräva ytterligare fixering innan de kan bli bedövade. Omvänt, en god vilofas bidrar till att hålla djuren lugna. Djur kan sedan tas till bedövning enkelt och tyst, med minimal stress och ansträngning för både djur och personal.</i> <i>I den här fasen: du bör vara uppmärksam på djurens beteende; du bör förstå principerna för att ta hand om djur och hur de kan tillämpas i slakteriet du arbetar i; du bör använda din kunskap om hur du hanterar djur human. Djur måste få foder och bäddmaterial om de stannar mer än 12 timmar i stallen. Det är god praxis att utvärdera djurens behov med hänsyn till när de senast hade möjlighet att äta och förse med foder och bäddmaterial. Fastställ i standardrutinerna mängd och kategori av foder och bäddmaterial som ska användas.</i> <i>Du bör:</i> - planera utfodring i förhållande till slakttidpunkt, - ha nödlager av foder och bäddmaterial tillgängligt, - lämna de djur som stannar i stallen där de har varit inrymda, - inte flytta dem från en plats till en annan.
Final report, European Commission, 2017	Bästa praxis: <i>Vissa slakterier använder musik i lokalerna som ett sätt att hålla grisar lugna. Det önskade resultatet är att grisarna blir mindre benägna att reagera på plötsliga ljud. Naturligtvis ska ljudnivåerna inte vara oacceptabelt höga.</i>

Utbildningsmaterial, DISA	<i>Grisar uppställas vanligen i gruppbox. Fullvuxna galtar och enstaka suggor behöver stallas upp individuellt.</i> <i>Grisar är särskilt känsliga för stress, framför allt till följd av överhettning. Tamgrisar har svårt att reglera sin kroppstemperatur, särskilt vid trängsel på små ytor under varma dagar.</i> <i>Grisar som blir för varma kan kollapsa i ett livshotande stresstillstånd.</i> <i>Förutom djurvälståndaspekten i överhettning, finns en hygienisk aspekt: När grisar blir överhettade, söker de svalka i den avföring/urin som ansamlats på golvet.</i>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för uppställning och skötsel har kompetensbevis för detta. <i>Kommentar: se avsnitt "1. GENERELLT" ovan för under vilka förutsättningar transportören kan ansvara för uppställningen.</i>
Bilaga III 2.3 i förordning (EG) nr 1099/2009	För varje uppställningsbox finns en tydlig skylt med - ankomstdatum och ankomsttid - det maximala antal djur som får hållas i boxen
Bilaga III 2.4 i förordning (EG) nr 1099/2009	Sjukboxar för djur som behöver särskild vård förbereds och hålls redo för omedelbar användning innan djuren ankommer.
3 kap 3 § samt allmänna råd till 3 kap 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djuren hanteras lugnt vid uppställning. Etablerade djurgrupper bör hållas samman och inte blandas under uppställning. Omflyttning av djur inför övernattningsundviks. God praxis: <i>Fördela djuren på ett sådant vis att ytterligare stress inte uppstår.</i>
4 kap 1 och 3 §§ SJVFS 2019:8 Saknr L22 Art. 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Underlaget är halkfritt. Stallutrymmen är utformade så att djur inte skadas och djurens hälsotillstånd lätt kan kontrolleras. Djuren garanteras fysiskt välbefinnande, hålls rena och skyddas från att falla eller halka. Detta gäller under de driftsförhållanden som förväntas råda under hela året. Djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet. Företagaren vidtar särskilt nödvändiga åtgärder för att se till att djuren: a) garanteras fysiskt välbefinnande och skydd, särskilt genom att hållas rena, ges tillfredsställande temperaturförhållanden och skyddas från att falla eller halka, b) skyddas från skada, c) hanteras och inhyses på så sätt att hänsyn tas till deras normala beteende, d) inte visar några tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas, eller uppvisar annat onormalt beteende, e) inte hålls utan foder eller vatten under längre perioder, f) inte utsätts för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas

	God praxis: <i>Vid uppställning ska djuren garanteras fysiskt välbefinnande, dvs. djuren ska ha termisk komfort och god ventilation och inte skada sig genom att halka eller falla. Det bör i standardrutinerna beskrivas hur stallutrymmen ska användas och/eller hur underlaget ska prepareras för att undvika att grisarna ex. blir smutsiga, riskerar halka, eller blir överhettade.</i> Bästa praxis: <i>Grisar är särskilt känsliga för överhettning och i områden där temperaturen riskerar leda till ett djurvälståndproblem, är ett sprinklersystem för bevattning och avkylning av grisarna bästa praxis. Detta väntas även leda till mindre aggressionsrelaterade problem.</i>
6 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djur som förväntas vara aggressiva mot varandra hålls åtskilda. God praxis: <i>Enligt de allmänna råden till denna paragraf i L22, bör djur av olika kön eller ålderskategori inte blandas, inte heller djur som kommer från olika besättningar.</i> <i>Fördela djuren på ett sådant vis att ytterligare stress inte uppstår.</i> <i>Om djuren ankommer till slakteriet i redan blandade grupper behöver dessa dock inte sorteras och åtskiljas, om inte djuren visar tecken på påtaglig stress eller oro. Om slakteriet vid upprepade tillfällen mottar stressande, olämpligt blandade grupper från en viss producent bör vederbörande kontaktas, så att problemet kan lösas redan på gården.</i> <i>Fullvuxna galtar och enstaka sugor behöver stallas upp individuellt.</i>
Bilaga III 1.6 I förordning (EG) nr 1099/2009 Art. 3.3 i förordning (EG) nr 1099/2009 Final report, European Commission, 2017 Skrift, vatten till husdjur, SJV	Grisar som inte omedelbart förs till slaktplatsen ska hela tiden ha dricksvatten tillgängligt från lämplig utrustning. Anläggningen är utformad och konstruerad, samt underhållen och driven på ett sådant sätt att djurskyddskraven med säkerhet kan uppfyllas under de driftsförhållanden som råder i anläggningen under hela året. God praxis: <i>Samtliga djur ska ha möjlighet att dricka. I standardrutinerna fastställs lämpligen hur och när kontroll ska göras av att alla djur har den möjligheten. Ta höjd för att exempelvis hinkar kan vältras, vilket då gör att dricksvatten inte är tillgängligt.</i> <i>I sin rapport om Bästa praxis rörande djurskydd på slakteri, skriver Europakommissionen följande:</i> <i>Du bör se till att alla vattensystem ständigt medger maximalt vattenflöde (Sugga minst 2–4 l/min, slaktsvin minst 1–3 l/min). Djur som inkommer slakteriet kan vara törstiga efter transporten. Du bör kontinuerligt underhålla vattensystemet. Skålar och tråg bör vara rostfria och lätta att rengöra. Du bör regelbundet kontrollera vattensystemets funktion före djur ställs i boxen.</i> <i>Du kan använda antingen nipplar, automattråg eller hinkar. Nipplar är bättre än hinkar och tråg: i dessa kan vatten bli stillastående och de kan lätt smutsas. Nipplar bör placeras i lämplig höjd (0,70 m). I slakterier som riskerar att få värmestressade grisar, bör antalet åtkomstpunkter för vatten ökas så att de flesta djuren kan dricka vid ankomst till uppställningen.</i>

6 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 1.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Utfodring ska ske om den sammanlagda tiden för transport till och uppställning på slakteriet överstiger tolv timmar. Fodret är lämpligt för djurarten och ges i tillräcklig mängd. God praxis: <i>I standardrutinerna är det lämpligt att beskriva hur företaget identifierar de djur som ska utfodras, hur de ska utfodras och vilken mängd foder som ska anses tillräckligt.</i>
6 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 2.5 i förordning (EG) nr 1099/2009 Final report, European Commission, 2017	Tillsyn över uppstallade djur sker minst morgon och kväll av person med lämplig kompetens. Allmäntillstånd och hälsotillstånd kontrolleras. God praxis: <i>På kvällen bör tillsyn ske efter det att samtliga djur för dagen har kommit till slakteriet.</i> <i>Goda förutsättningar att genomföra tillsyn (med avseende på exempelvis belysning och plats) ska finnas, dels för den djurskyddsansvarige (eller den som denne utser) och dels för den officiella veterinären.</i> <i>Fastställ ett antal förutdefinierade händelser som kan inträffa vid tillsynen, ex. strypt dricksvattentillgång, sjuka och skadade djur, uppkomst av skada i inredning, etc. Fastställ även vilka åtgärder som ska vidtas för att säkerställa djurskyddet vid de olika händelserna.</i> <i>Det är också viktigt att klargöra vad som ska ske om ventilationssystemet slutar fungera eller om ett fel gör att ljudnivån blir för hög, luften blir dammig eller oacceptabla halter av koldioxid och ammoniak ansamlas.</i>
Bilaga III 1.11 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djur som inte kan gå avlivas på platsen där de ligger och släpas inte till slaktplatsen.
4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	När det finns djur i lokalerna finns lätt flyttbar utrustning som kan användas för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur åtkomlig i anslutning till stallutrymmena. God praxis: <i>Ange i standardrutinerna var bedövnings- och avlivningsutrustningen (ex. bultpistol och kniv) finns, vilken ammunitionstyp som ska användas, hur skottet ska placeras, samt vilka parametrar som ska bedömas för att säkerställa att djuret är bedövat och avlivat. Här kan samma standardrutin som för bedövning och avlivning vid slaktplatsen användas, förutsatt att bedövningsmetoden är densamma.</i> <i>Ange också hur företaget ser till att ammunition är funktionsduglig och inte fuktig.</i>
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Reservutrustning som finns i anslutning till stallutrymmena underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontrollen journalförs.
7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används.

	Ammunition förvaras torrt. God praxis: <i>I standardrutinerna bör framgå:</i> - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digitalt).</i> <i>Att daglig besiktning och regelbundet underhåll har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender.</i> Bästa praxis: <i>Glöm inte att rent praktiskt funktionstesta vapnen genom provskjutning!</i>
Bilaga III 1.2 i förordning 1099/2009 6 kap 7 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Djur slaktas utan onödigt dröjsmål. Grisar stallas upp högst en natt. De djur som övernattat slaktas utan dröjsmål följande dag. God praxis: <i>I standardrutinen beskrivs hur företaget identifierar de djur som på morgonen ska slaktas utan dröjsmål. De djur som övernattar bör vara de djur som kommit sist in till slakteriet den dagen.</i> Bästa praxis: <i>Vad gäller etablerade grupper av djur, så lämnas inte enstaka individer för övernattning. Oroliga individer eller extensivt hållna djur, ovana att vara hållna i stall kan också vara olämpliga att låta övernatta.</i> <i>Unga, icke avvanda djur bör inte övernatta, ej heller djur med lindriga skador.</i> <i>Det kan finnas specialregler att ta hänsyn till för övernattning i vissa frivilliga kontrollprogram, t.ex. KRAV.</i>
5.	FIXERING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som fixerar djuren har kompetensbevis för detta.
7 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Mekanisk bedövning Djurets rörelsefrihet begränsas så att skottet kan placeras rätt, bedövning sker omedelbart efter att djurets rörelsefrihet begränsats.
7 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Mekanisk bedövning En tillåten metod för fixering används. Följande metoder för fixering av gris vid bedövning är tillåtna: - bedövningsbox (får vara utrustad med anordning för fixering av huvudet) - fasthållning av djurets huvud med gramma, brems eller liknande - manuell fasthållning av mindre djur

	God praxis: När mekanisk bedövning används ska djuret fixeras. För grisar används vanligen en mindre bedövningsbox eller liknande. Beskriv i standardrutinerna hur fixeringen går till i det system som är aktuellt på slakteriet.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009	Utrustning som används för fixering underhålls och kontrolleras i enlighet med tillverkarens anvisningar och av personal som särskilt utbildats för uppgiften. Underhållsåtgärder journalförs. God praxis: Om det finns automatiska system, som exempelvis omfattar hydraulik, så beskriv i standardrutinerna hur och när dessa kontrolleras, vem som utför kontrollen och hur det ska journalföras. Samma gäller underhåll.
	Elektrisk bedövning God praxis: Vid elektrisk bedövning fixeras inte djuret på annat vis än att via reglering av utrymmet som djuren har att tillgå.
6.	BEDÖVNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som - bedövar djuren - gör bedömning om bedövningen varit effektiv - länkar eller gör annan upphängning av levande djur har kompetensbevis för detta.
5 kap 1 § djurskyddsförordningen (2019:66) Art. 4 i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Bedövning före slakt sker så att djuret snabbt blir medvetslöst. Medvetandet får inte återkomma. Efter utförd bedövning kontrolleras att djuret är bedövat. God praxis: Hur bedövningen kontrolleras och vad som ska anges i standardrutinerna framgår nedan.
Art. 6 i förordning (EG) nr 1099/2009	Standardrutinerna ska beakta tillverkarnas rekommendationer, fastställa centrala parametrar för effektiv bedövning (mot bakgrund av vetenskapliga belägg) och ange de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat.
Bilaga I i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 13 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Utbildningsmaterial, DISA	Mekanisk bedövning När det gäller bedövning med bultpistol ska även följande centrala parametrar fastställas: - skottets placering och riktning - lämplig hastighet, inträngningsdjup och diameter på bulten - längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) God praxis: Standardrutinen bör innehålla instruktioner i likhet med: - <u>Grisar över 90kg (undantaget galtar och äldre suggor): vapnet placeras mot skallbenet i medellinjen 2-3 cm ovanför en tänkt linje som förbinder</u>

	ögonens övre kant, i linje med halskotpelaren och i riktning mot svansfästet. - <u>Grisar under 90kg</u>: vapnet placeras som ovan, men något närmare den tänkta linjen som förbinder ögonens övre kant. - <u>Galtar och äldre suggor</u>: vapnet placeras mot skallbenet vid sidan om den benkant som löper längs skallens medellinje, 3-4 cm ovanför en tänkt linje som förbinder ögonens överkant. - <u>Vuxna galtar</u>: bedövas i första hand med annan metod än bultpistol. - <i>Se skisser under 7 kap 13 § L22</i> - <i>Den personal som arbetar med bedövning, länkning och avblodning bedömer eventuella tecken på medvetande hos samtliga djur; direkt efter bedövning, före och under länkning, samt direkt före och under avblodning.</i> - <i>Direkt efter bedövning kontrolleras att bedövningen är tillräcklig genom kontrollera att:</i> - o <i>Djuret faller, inga försök på att resa sig</i> - o <i>Rättningsreflex är frånvarande (djuret försöker inte räta upp sin position)</i> - o <i>Ingen vokalisering sker (djuret ger inte ifrån sig ljud)</i> - o <i>Inga rytmiska andningsrörelser sker</i> - <i>Direkt före och under länkning kontrolleras att bedövningen fortfarande är tillräcklig genom att kontrollera att:</i> - o <i>Rättningsreflex är frånvarande</i> - o <i>Ingen vokalisering sker</i> - o <i>Inga rytmiska andningsrörelser sker</i> - o <i>Ögonreflex är frånvarande</i> - o <i>Inga ögonrörelser sker</i> - o <i>Ingen reaktion sker vid nyp i nosen</i> - <i>Direkt före och under avblodning kontrolleras att bedövningen fortfarande är tillräcklig genom att kontrollera att:</i> - o <i>Rättningsreflex är frånvarande</i> - o <i>Ingen vokalisering sker</i> - o <i>Inga rytmiska andningsrörelser sker</i> - o <i>Ögonreflex är frånvarande</i> - o <i>Inga ögonrörelser sker</i> - o <i>Ingen reaktion sker vid nyp i nosen</i> - <i>I standardrutinen beskrivs hur länkning och upphängning ska gå till.</i>
Bilaga 1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Elektrisk bedövning När det gäller elektrisk bedövning (enbart över huvudet) ska följande centrala parametrar fastställas: - lägsta strömstyrka (A eller mA) - lägsta spänning (V) - högsta frekvens (Hz) - kortaste exponeringstid - längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) - kalibreringsfrekvens för utrustningen - optimering av strömstyrkan - förebyggande av elchocker före bedövningen - elektrodernas placering och kontaktyta Elektrodena placeras på båda sidor om skallen och anpassas efter dess storlek.

7 kap 20-21 §§ SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga 1, kap II, punkt 4 i förordning (EG) nr 1099/2009	Elektrisk bedövning Bedövningsutrustningen är försedd med en teknik som garanterar att strömstyrkan 1,30 Ampere uppnås och en signal anger tydligt för operatören att strömkretsen är sluten. Strömstyrkan 1,30 Ampere uppnås inom 1 sekund efter det att strömkretsen slutits och upprätthålls därefter genom djurets hjärna till dess att djuret är bedövat. Elektroderna är väl underhållna och rena. God praxis: <i>Ange i standardrutinerna hur bedövningen går till. Lämpliga åtgärder vidtas för att säkerställa god elektrisk kontakt, särskilt genom avlägsnande av päls eller genom att huden fuktas.</i>
Utbildningsmaterial, DISA	Vid bedövning med bult och eltång hålls grisar lämpligen i grupp i en mindre inhägnad (t.ex. en box) så att den som bedövar kan närma sig djuren utan att jaga dem. Inhägnadens yta bör gärna kunna begränsas i takt med att djurantalet minskar, t.ex. med lösa grindar med täta väggar. <i>Det krävs ett lugnt handlag för att kunna komma nära och applicera bulten/eltången med god träffsäkerhet. Grisar är svåra att helt fixera varför det på slakteriet vanligen inte är praktiskt möjligt att hålla i djuret när bulten ska appliceras. Vid bedövning med el bör man närma sig djuret snett bakifrån alternativt stå direkt framför, för att snabbt och smidigt kunna greppa djuret med tången på ett korrekt sätt.</i> <i>Om djur av praktiska skäl skiljs från gruppen för att bedövas, bör det utföras i ett intilliggande utrymme där djuret kan upprätthålla viss kontakt med gruppen.</i>
Art. 6 i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 25 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Elektrisk bedövning God praxis: <i>Av artikel 6 förordning (EG) nr 1099/2009 följer att företagaren måste fastställa hur bedövningskvaliteten övervakas samt vilka åtgärder som ska vidtas om bedövningen inte varit effektiv.</i> <i>Kontroll görs av att bedövningen varit effektiv genom att undersöka följande tecken:</i> <i>1. Djuret faller samman i kramp vilken först karaktäriseras av stelhet, sedan av muskelryckningar.</i> <i>2. Normal andningsrytm upphör och kan inte ses hos djuret.</i> <i>3. Djurets ögon är öppna och pupillerna kraftigt utvidgade (detta är <u>alltid</u> ett tecken på god bedövning, men att djurets ögon är slut är inte nödvändigtvis ett tecken på otillräcklig bedövning)</i> <i>Den personal som arbetar med bedövning, länkning och avblodning bedömer tecken på medvetande hos samtliga djur (100 %), direkt efter bedövning, före länkning samt före och under avblodning.</i> <i>Exempel på kontroller:</i> <i>Direkt efter bedövningen:</i> <i>- Djuret får toniska kramper (djuret blir stelt)</i> <i>- Djuret faller samman, inga försök till att ställa sig upp på nytt</i> <i>- Ingen rätttningsreflex ses</i>

	- Ingen vokalisering sker (djuret ger inte ifrån sig några ljud) - Rytmask andning ses inte Direkt före och under länkning: - Tonisk-kloniska kramper (djuret är först stelt och vevar sedan med benen) - Ingen rätttningsreflex ses - Ingen vokalisering sker - Ingen rytmisk andning ses Direkt före och under avblodning: - Ingen rätttningsreflex ses - Ingen vokalisering sker - Ingen rytmisk andning ses Beskriv även hur länkning och upphängning ska gå till. Bästa praxis kring företagets egenkontroll För varje personal som arbetar med bedövning, kontrollerar den djurskyddsansvarige regelbundet ett urval av djur med avseende på personalens skicklighet och efterlevnad av standardrutinerna. Denna bedömning ska pågå från det att bedövningen görs tills djuret är dött genom avblodning. Brister dokumenteras och åtgärder för att komma till rätta med bristerna vidtas. Frekvensen av kontroller ska vara riskbaserad och inte omfatta mindre än 10 djur/dag, men behöver inte vara mer omfattande än 50 djur/dag, oberoende av slaktvolym. Mindre slakterier som inte omfattas av kraven på djurskyddsansvarig, kan lämpligen genomföra ovanstående egenkontroll genom att en person med kompetensbevis kontrollerar en annan person med kompetensbevis, om så är möjligt.
Bilaga I i förordning (EG) nr 1099/2009	Gasbedövning När det gäller koldioxid i höga koncentrationer ska följande centrala parametrar fastställas: - Koldioxidkoncentration - Exponeringstid - Längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) - Gaskvalitet - Gastemperatur När det gäller gris ska den lägsta koldioxidkoncentrationen som används vara 80%. <i>Kommentar: Exempel på exponeringstid och tillhörande maximal sticktid, ges under avsnittet 7 Avlivning.</i>
Art. 6 i förordning (EG) nr 1099/2009 Standardrutiner gris, bedövning med koldioxid, EUWelNet, SCAW	Gasbedövning God praxis: Av artikel 6 förordning (EG) nr 1099/2009 följer att företagaren måste fastställa hur bedövningskvaliteten övervakas samt vilka åtgärder som ska vidtas om bedövningen inte varit effektiv. Den personal som arbetar med bedövning, länkning och avblodning bedömer eventuella tecken på medvetande hos samtliga djur (100 %), direkt efter bedövning, före länkning samt före och under avblodning.

	<i>Exempel på kontroller:</i> <i>Direkt efter bedövningen:</i> - Djuret lägger sig, inga försök att ställa sig upp på nytt ses - Ingen rättningsreflex ses - Ingen vokalisering sker (inga skrik eller grymtningar hörs) - Rytmask andning ses inte - Inga ögonrörelser ses <i>Direkt före och under länkning</i> - Ingen rättningsreflex ses - Ingen vokalisering sker (inga skrik eller grymtningar hörs) - Rytmask andning ses inte - Inga ögonrörelser ses <i>Direkt före och under avblodning</i> - Ingen rättningsreflex ses - Ingen vokalisering sker (inga skrik eller grymtningar hörs) - Rytmask andning ses inte - Inga ögonrörelser ses <i>Visas något tecken på otillräcklig bedövning måste reservmetoden tas i bruk och djuret omedelbart ombedövas!</i> <i>Beskriv även hur länkning och upphängning ska gå till.</i> Bästa praxis kring egenkontroll: <i>Den djurskyddsansvariga bör säkerställa att minst 5 % av djurgenomflödet kontrolleras regelbundet varje dag. Kontrollen ska då omfatta minst 10 djur (fler än 50 djur per dag behöver inte kontrolleras, oavsett storlek på slakteriet), stickprovet ska omfatta varje djurstorlek, och utföras på ett sådant sätt att varje personal blir regelbundet kontrollerad. Antalet djur som kontrolleras av djurskyddsansvarig kan behöva ökas baserat på riskvärderingen (t.ex. vid byte av personal, djurslag eller utrustning). Denna bedömning ska pågå från det att bedövningen görs tills djuret är dött genom avblodning.</i> <i>Djurskyddsansvarige kontrollerar förslagsvis <u>frånvaro av följande</u>:</i> - Djuret förblir stående eller ställer sig upp på nytt - Rättningsreflex - Vokalisering - Rytmask andning - Ögonrörelser - Positiv hornhinnereflex - Reaktion vid nyp i nosen <i>Kontrollera även att personalen följer vad som står i standardrutinerna. Brister dokumenteras och åtgärder för att komma till rätta med bristerna vidtas.</i>
Utbildningsmaterial, DISA	Gasbedövning Bästa praxis: <i>Grisens starka flockinstinkt innebär att de i okända situationer behöver stöd och trygghet från andra grisar och man har också sett att en ensam gris ogärna tar täten för gruppen. Det naturliga för grisar är alltså att möta potentiella faror i samlad trupp. I praktiken innebär detta att man bör förflytta grisar gruppvis och, inte minst, att flera grisar, gärna 4-5, ska kunna gå bredvid varandra i täten.</i>

	<i>Det är därför viktigt att grisar även drivs in i hissen till gasschaktet i grupp. Denna grupp av djur bör vara i förväg etablerad. Drivningen ska ske lugnt.</i>
Art. 5 i förordning (EG) nr 1099/2009 Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 Yttrande om dubbelbedövning vid slakt, SCAW Art. 17 i förordning (EG) nr 1099/2009	Ombedövning Den person som ansvarar för bedövningen vidtar omedelbart lämpliga åtgärder om kontrollerna av bedövningen visar att ett djur inte är tillräckligt bedövat. Lämplig reservutrustning finns omedelbart tillgänglig på plats där djur bedövas. Reservutrustningen används om bedövningsutrustning som ursprungligen skulle användas inte fungerar. Reservmetoden kan skilja sig från den metod som först användes. God praxis: <i>Av ovanstående följer att det i standardrutinerna framgår:</i> - Om ett djur visar något av de tecken på otillräcklig bedövning som nämns i rutorna ovan (under centrala parametrar för effektiv bedövning), bedövas djuret omedelbart om. - Reservutrustning finns tillgänglig för omedelbar användning. Beskriv var vapnet/eltången förvaras. Det ska också framgå vilken typ av ammunition vapnet ska vara laddat med. - Vid mekanisk bedövning: omskjutning sker inte i samma håll. Omskjutning sker 1-2cm vid sidan av det ursprungliga skotthålet. - Efter omskjutning kontrolleras bedövningens effekt återigen: - o Rättningsreflex är frånvarande - o Ingen vokalisering sker - o Inga rytmiska andningsrörelser sker - o Ögonreflex är frånvarande - o Djurets ögon är öppna och pupillernas kraftigt utvidgade - Den bultpistol och de patroner som resulterande i den bristfälliga bedövningen kontrolleras för att klargöra om bultpistolen är i behov av skötsel och underhåll innan den används igen. Om inget tredje reservvapen finns omedelbart tillgängligt, stoppas slakten till dess den ordinarie bultpistolens funktion är säkerställd. - Den eltång som resulterade i bristande bedövningseffekt (samt inställningarna för strömstyrkan) bör kontrolleras för att klargöra om den är i behov av skötsel och underhåll innan den används igen. - Journal förs över bristande bedövningseffekt <i>Observera att ombedövning endast ska ske vid tvekan om bedövningens effekt är fullgod. Rutinmässig "dubbelbedövning" får inte ske. Lagstiftningen bygger på att slakteriet ska använda en bedövningsmetod per djur och se till att den fungerar, vilket är det som anses djurskyddsmässigt acceptabelt.</i> Bästa praxis kring den djurskyddsansvariges ansvar: - Den djurskyddsansvarige gör med en fastställd frekvens kontroller av att standardrutinerna för bedövning följs av personalen. - Den som är djurskyddsansvarig på slakteriet dokumenterar lämpligen varje tillfälle där ombedövning skett. Tidpunkt, trolig orsak till felet, samt korrigerande åtgärd framgår i dokumentationen. - Antalet otillräckligt bedövade djur som inte upptäcks av personalen dokumenteras. - Personal med bristfällig förmåga och/eller som ej genomför tillfredsställande kontroll av bedövningskvaliteten entledigas från sitt uppdrag.

	- <i>Antalet av personalen rapporterade omskjutningar kan vid mekanisk bedövning verifieras genom att exempelvis undersöka skallarna för förekomst av fler än ett skotthål. Alternativt förekomst av skotthål om reservmetoden är mekanisk bedövning och ordinarie metod är elektrisk bedövning.</i> - <i>Ovanstående punkter används som underlag för slakteriets systematiska arbete med kontinuerlig förbättring av djurvälfaerden.</i> - <i>Vid normalslakt med mekanisk bedövning alterneras lämpligen användningen av ordinarie vapen och reservvapen för att minska risken för funktionsfel.</i> <i>Mindre slakterier som inte omfattas av kraven på djurskyddsansvarig, kan lämpligen genomföra ovanstående egenkontroll genom att en person med kompetensbevis kontrollerar en annan person med kompetensbevis, om så är möjligt.</i>
Bilaga III 3.1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Om samma person ansvarar för bedövning, fixering, upphängning och avblodning av djuren ska samtliga av dessa moment utföras på ett djur innan de utförs på ett annat djur.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 9 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Ordinarie utrustning som används vid bedövning och avlivning underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Den personal som ansvarar för detta har särskilt utbildats för denna uppgift. Underhållsåtgärder journalförs. Skjutvapnets skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används. Ammunition förvaras torrt. God praxis: <i>I standardrutinerna bör framgå:</i> - <i>att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och</i> - <i>att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift.</i> <i>Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digital).</i> <i>Att regelbundet underhåll enligt tillverkarens anvisningar har skett, journalförs på enklaste vis genom att bocka för i en datumlista/kalender.</i> <i>Besiktning av ordinarie bedövningsutrustning ska alltså göras varje slaktdag, men behöver enligt lagstiftningen inte journalföras. Däremot ska underhållsåtgärder journalföras. Det är ett krav enligt Art. 9.1 förordning (EG) nr 1099/2009 att journalerna bevaras under minst ett år och kan framvisas för behörig myndighet (Livsmedelsverket och Länsstyrelsen).</i>
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Reservutrustning underhålls regelbundet och besiktas varje dag slakt sker. Kontroll och underhållsåtgärder journalförs. Ett skjutvapens skötsel innefattar rengöring, smörjning och kontroll av eventuella packningar varje dag det används.

7 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Ammunition förvaras torrt. God praxis: I standardrutinerna ska framgå: - att underhåll och kontroll av utrustningen sker i enlighet med tillverkarens anvisningar och - att den personal som utför kontroll och underhåll ska ha särskilt utbildats för denna uppgift. Tillverkarens anvisningar ska finnas tillgängliga (på papper eller digitalt). Att daglig kontroll och regelbundet underhåll enligt tillverkarens anvisningar har skett, journalförs på enklaste vis genom att sätta en bock vid respektive åtgärd i en datumlista/kalender. Bästa praxis: Glöm inte att rent praktiskt funktionstesta vapnen genom provskjutning!
7.	AVBLODNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som avblodar djuren har kompetensbevis för detta.
Bilaga III 3.1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Om samma person ansvarar för bedövning, fixering, upphängning och avblodning av djuren ska samtliga av dessa moment utföras på ett djur innan de utförs på ett annat djur.
Art. 4 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I i förordning (EG) nr 1099/2009	Efter bedövning ska djuret avlivas så snart som möjligt. Avsaknad av medvetande och känsel bibehålls till dess djuret är dött. Längsta intervall mellan bedövning och avblodning ska fastställas i standardrutinerna. Intervallet ska anges i sekunder.
8 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Utbildningsmaterial, DISA	God praxis: Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska bedövningen så snart som möjligt följas av ett förfarande som medför död, i detta fall avblodning. Det finns alltså i lagstiftningen inte angivet något intervall för tid som maximalt får förflyta mellan bedövning och avblodning. När mekanisk bedövning används vid slakt för privat konsumtion i hemmet ska emellertid avblodning påbörjas inom 60 sekunder efter bedövning. Som normalt riktvärde vid mekanisk bedövning rekommenderas 60 sekunder. Vad gäller gasbedövning med koldioxid, CO₂, så är normalt riktvärde för sticktid 60 sekunder. Den bedövande effekten av gas påverkas bland annat av exponeringstiden och gaskoncentrationen, men även andra faktorer som gastemperatur, fuktighet och grisarnas storlek kan påverka. Nedanstående tabell, som baseras på en forskningsstudie, visar ett exempel på hur total exponeringstid kan relateras till sticktid: Total exponeringstid (sek) / Stick inom (sek) 120 / 30

	130 / 45 140 / 60 150 / 75 160 / 90 (I det här exemplet avser värdena gruppbedövning av grisar med minst 70-80 % CO₂ vid korgens första stopp och därefter 90 % CO₂ i botten av schaktet.) Normalt riktvärde för sticktid vid elektrisk bedövning är 20 sekunder. Om företagaren avser använda sig av längre tid än ovan angivna, kommer den behöriga myndigheten att lägga bevisbördan på företaget att visa att bedövningseffekten fortsätter vara fullgod hela tiden från bedövning, påbörjad avblodning och till dess djuret konstateras dött. För att bevisa detta kan lämpligen en utomstående expert anlitas. Alternativt kan hänvisas till rapporter eller vetenskapliga studier, som täcker det aktuella djurslaget, djurtypen och den aktuella typen av vapen och ammunition. Detta förfarande är i första hand möjligt för mekanisk bedövning och gasbedövning, och inte för elektrisk bedövning som bara omfattar huvudet. Med fördel fastställs i standardrutinerna en "normaltid" och en "maxtid" som får förflyta från det att bedövningen skett till dess avblodningen påbörjas.
Standardrutiner gris, bedövning med koldioxid, EUWelNet, SCAW 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	God praxis: Standardrutinen bör fastställa instruktioner i likhet med: - Direkt före och under avblodning kontrolleras att bedövningen fortfarande är tillräcklig genom att kontrollera att: ○ Rättningsreflex är frånvarande ○ Ingen vokalisering sker ○ Inga rytmiska andningsrörelser sker ○ Ögonreflex är frånvarande (ingen blinkning sker vid tryck på hornhinnan) ○ Djurets ögon är öppna och pupiller maximalt vidgade ○ Ingen smärtkänslighet vid nyp i nos Vid misstanke om att djuret inte är tillräckligt bedövat, bedövas djuret på nytt. <i>Kommentar: Reservmetoden kan skilja sig från den metod som först användes.</i>
5 kap 1 § djurskyddslagen (2018:1192) 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Allmänna råd till 8 kap 4§ SJVFS 2019:8 Saknr L22	Ett djur som slaktas eller i annat fall avlivas genom avblodning ska vara bedövat. Innan djuret är dött får inte några andra åtgärder vidtas. Efter avblodningen görs en kontroll i syfte att säkerställa att djuret är dött innan ytterligare steg i slaktprocessen utförs på detta djur. Kontrollen utförs visuellt (dvs. genom att man tittar på djuren) på samtliga djur och kompletteras med stickprovskontroller där avsaknad av hornhinnereflex eller frånvaro av smärtkänslighet kontrolleras. Vid misstanke om att djuret inte är dött, bedövas och avblodas djuret omedelbart på nytt. God praxis: Enligt de allmänna råden till 8 kap 4 § L22 bör den person som kontrollerar att djuret är dött vara utrustad med bultpistol (eller annan lämplig bedövningsutrustning) samt stickkniv. Vid slakt av grisar i högt tempo bör

	kontrollen av att djuret är dött utföras av en person som inte samtidigt har andra arbetsuppgifter. Detta gäller om inte en elektronisk övervakningsutrustning framtagna specifikt för ändamålet används.
SCAWs yttrande SLU.scaw.2017.2.2-17 Allmänna råd till 8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	God praxis: Inga ytterligare steg i slaktprocessen får vidtas innan djuret är konstaterat dött. Inga åtgärder som inte är direkt nödvändiga för att genomföra avlivningen får utföras. Att länka djuret för att underlätta avblodningen och i samband med stick skära bort en hudflik är tillåtet. Däremot får man inte förrän djuret är dött exempelvis avlägsna öron eller klövar, skära loss hud från huvudet eller på andra sätt påbörja den vidare uppslaktningen av djuret. Ett "dött djur" är ett bedövat djur där avblodningen säkerställt irreversibelt hjärtstopp, upphörd blodcirkulation, upphörd andning och irreversibelt förlorade hjärnfunktioner. Ovanstående betyder att det i standardrutinerna ska specificeras hur den ansvariga personalen ska bedöma att djuret är dött. Detta görs lämpligen genom att personalen skapar sig en samlad bild utifrån kontroll av följande parametrar: - Grundförutsättningar finns: - o Båda halsartärer, eller det gemensamma kärl som dessa utgår ifrån, har skurits av. - o Förväntad mängd blod har runnit ut ur kroppen och blodflödet har upphört. - Inga livstecken ses: - o Inga andningsrörelser ses. - o Kroppen hänger slappt. - o Öronen hänger, tungan är slapp. - o Ögonen är öppna, stilla, riktade framåt/utåt och pupillerna är vidgade. - o Inga tecken på liv av typen blinkning, vridning av kroppen, sparkar med benen ses. Darrningar eller ryckningar i muskulatur kan dock ses även efter djuret är dött. - o Fördjupad stickprovskontroll (eller vid osäkerhet): hornhinnereflex eller smärtreflex saknas. - Tillräcklig tid har förflutit - o Vad gäller gris, minst 2 minuter, och helst 3 minuter eller mer, från det att avblodningen inletts Beskriv även i standardrutinerna hur ofta den fördjupade stickprovskontrollen av att djuret är dött ska ske. Bästa praxis rörande djurskyddsansvariges ansvar: I standardrutinerna fastställs också hur förekomst av otillräcklig avblodning ska utredas och dokumenteras i syfte att fastställa orsak och vilka åtgärder som ska vidtas. Lämpligen sker detta genom rapport till den djurskyddsansvarige som vidtar de åtgärder som behövs för att varaktigt komma till rätta med bristen.
8.	OFÖRUTSEDDA HÄNDELSE OCH HAVERI
3 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Standardrutinerna tar hänsyn till tekniska fel, t.ex. strömavbrott eller andra omständigheter som stoppar eller fördröjer slaktarbete, eller på annat sätt påverkar djurskyddet negativt.

God praxis:

Nedan anges ett antal exempel på tekniska fel eller andra oförutsedda händelser som kan ge anledning till bristande djurskydd om inga åtgärder vidtas.

- Skadade och sjuka djur ankommer till slakteriet eller upptäcks vid tillsyn av djuren i stallen.
 - o Följ standardrutinen för avlivning vid ANKOMST eller vid UPPSTALLNING OCH SKÖTSEL.
 - o Avgör och fastställ i standardrutinen i vilka fall djuret kan avlivas på slaktplatsen för vidare hantering i slaktlinjen.
- Felplanering, djur ankommer som inte anmälts till slakt.
- Strömavbrott eller andra oförutsedda händelser som gör att slakten stoppas upp.
 - o Fastställ i standardrutinen hur djur som står i drivgångar och uppsamlingsfålla ska hanteras.
 - o Avgör och fastställ efter hur lång tid djuren ska flyttas bort från drivgångar. Avgör hur tillgång till dricksvatten ska säkerställas.
- Strömavbrott eller oförutsedda händelser som gör att tillgången till dricksvatten stryps.
 - o Djur ska ha ständig tillgång till dricksvatten. Avgör och fastställ hur detta ska lösas.
- Ett fel på utrustning i samband med bedövning eller avlivning uppstår.
 - o Beskriv vad som ska ske och var reservutrustning för bedövning finns.
 - o Ta hänsyn till att situationen även kan uppstå vid bedövning/avlivning vid ankomst och vid uppställning.
- Plötsliga skador på inredningen uppstår.
 - o Djuren är uppstallade på ett säkert sätt så att de skyddas från skada.
- Brand uppstår som hotar djur som befinner sig i stall, drivgångar och/eller vid slaktplatsen.
 - o Brand kan också skada utrustning eller personal som är viktig för djurens välbefinnande.
 - o Beskriv vad som ska ske och var utrymningsvägar och luckor för nödutrymning finns.
- Ventilationssystemet eller systemet för beattning slutar fungera
 - o Om mekanisk ventilation slutar fungera, behöver naturlig ventilation kunna erbjudas. En snabb justering av djurtätheten kan också vara lösningen. Ev. reservsystem för kylning av djur genom beattning behöver också beskrivas.
- Vattenläckage som kan ge risk för halka
- Ett fel inträffar i ev. elektronisk övervakningsutrustning som kontrollerar att djur är döda efter avblodning.
- Smittsam sjukdom
 - o Djur som inkommer slakteriet visar tecken på epizootisk sjukdom (smittsam sjukdom som kan medföra myndighetsbeslut). En sådan misstanke kan exempelvis förorsaka köer in till slakteriet, att veterinär behöver tillkallas, att ny personal inte kan komma in i stallen, annan påverkan på skötsel, etc.
 - o Meddelande kommer om att djur skickats från besättning där salmonella konstaterats (kan orsaka problem med upprätthållande av djurvälstånd enligt ovan).

Bilaga

Nedan finns en lista på *exempel* på utformning av standardrutiner. Företaget anpassar sina standardrutiner efter vad som framgår i vägledningen och efter de specifika förhållanden som råder på anläggningen. De nedan angivna exemplen ska inte ses som heltäckande eller på förhand godkända av de behöriga myndigheterna. Däremot är de utformade på varierande vis, vilket förhoppningsvis kan tjäna som inspiration. Det är alltså viktigt att standardrutinerna *ALLTID* anpassas efter de lokala förutsättningarna. Detta innebär även att detaljeringsgraden kan variera, beroende på slakteriets storlek, antal inblandade anställda, hur komplexa processerna är och så vidare. Oavsett vilket, så behöver alla processer som berör de levande djuren beskrivas.

0.0 Översikt moment i standardrutinerna

2.0 Ankomst

3.0 Drivning

4.0 Uppstallning och skötsel – inspektion av utrymmen

4.1 Uppstallning och skötsel – tillsyn av djuren

5.0 Fixering

6.0 Bedövning och ombedövning

6.1 Underhåll och besiktning ordinarie bedövningsutrustning

6.2 Underhåll och besiktning reservutrustning

7.1 Avblodning